

ลื้อเชียงคำ

อำเภอเชียงคำ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของจังหวัดเชียงราย เป็นแหล่งที่อยู่ของชาวลื้อหลายหัวเมือง ซึ่งอพยพมาจากเมืองพง เมืองหยวน เมืองมาง เมืองยั้ง เมืองเงิน เมืองเชียงคาน ฯลฯ ในเขตมณฑลยูนนานตอนใต้ และอินโดจีนทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ โดยตั้งหมู่บ้านเป็นหมู่บ้าน ๆ ใช้ชื่อเมืองที่อยู่เดิมตั้งเป็นชื่อหมู่บ้าน เช่น บ้านหยวน บ้านมาง บ้านเชียงคาน บ้านล้า ฯลฯ บ้านเรือนคล้ายคลึงกับลื้อแจ้ ผู้ชายแต่งกายชุดสีดำสวมกางเกงยาวตรงปลายมีแถบแขนเสื้อยาวมีแถบแพรอยู่ตอนปลาย พันศีรษะด้วยผ้าสีขาวหรือสีอ่อน ๆ บางทีใช้ผ้าขนหนู หรือผ้าฝ้ายธรรมดาพัน เวลาออกจากบ้าน สวมหมวกใบใหญ่เรียกว่า “กู๊บ” สะพายดาบ ถือร่ม เดิมนิยมสักหมึกตามตัว แต่ปัจจุบันเลิกแล้ว ผู้หญิงสวมเสื้อพื้นสีดำ ติดแถบสีอ่อน ๆ ปักลวดลายริมขอบเสื้อผ่าอกปิดป้ายมาทางอกข้าง แขนเสื้อยาวนุ่งผ้าขึ้น สีดำมีแถบบน และริ้วลายตอนกลางเป็นชั้น ๆ คาดเข็มขัดเงินสลักรูปต่าง ๆ สวຍงาม เครื่องประดับกายมีต่างหู ปิ่นปักผมซึ่งทำด้วยทองคำบริสุทธิ์ สวมกำไลข้อมือเงิน

ภาษาลื้อเชียงคำมีผิดเพี้ยนภาษาไทยกลางเล็กน้อยเช่นหม้อแกง ว่า หม้อแค บุษรี-เบารี วัว-โฮ น้ำพริก-น้ำแจว ยุ่งข้าว-เล่าข้าว ผ้าขาวม้า-ผ้าโหะ ไปไหนมา-ไปไหนปอก เมื่อสาย-เมื่องาน ฯลฯ

ชาวลื้อมีอาชีพทางการสิกรรม ทำนา ทำสวน มีจารีตประเพณีนับถือผีต่างกันเพียงเล็กน้อย เช่น ลื้อเมืองพงนับถือผีกินหมู ส่วนลื้อบางพวกนับถือผีกินวัว ต่างแยกกันอยู่เป็นหมู่บ้านตามประเภทของผีที่ตนนับถือ แต่ลื้อทุกเผ่าเหล่านี้นับถือศาสนาพุทธพร้อมกันกับนับถือผี ขนบธรรมเนียมการเลี้ยงผีนั้นต่างกัน ลื้อเมืองพง เมืองหยวน เมืองมางจะเลี้ยงผีเมือง 3 ปีต่อครั้งหนึ่ง เครื่องเซ่นใช้หมู เริ่มทำพิธีในเดือน 7 หรือเดือนพฤษภาคม มีการเล่นการพนัน ปิดเจดอประตูลูกบ้าน 3 วัน เรียไรเงินจากชาวบ้านทุกคนครวญนำไปซื้อหมูตัวใหญ่ ทำการฆ่าต้มให้สุกนำไปเซ่นผีที่นับถือของตน ณ ศาลเจ้าข้างหมู่บ้าน เสร็จแล้วเอาเลี้ยงกัน ณ ที่นั้นจนหมด ไม่ยอมให้เหลือกลับไปบ้าน งานนี้จะเป่าปี่ ตีฆ้องอัญเชิญผีเมืองเข้าทรงหญิงซึ่งถือเป็นที่นึ่ง ได้ตามถึงความเป็นไปของบ้านเมืองและเหตุการณ์อนาคต ซึ่งเกี่ยวกับผลประโยชน์ของเขา กำหนดงานเลี้ยงผีของชาวลื้อบางพวกปีละครั้ง บางเมือง 2 ปีต่อครั้ง ครั้งละ 3 วัน ลื้อเมืองล้า เลี้ยงผีเป็นเวลา 7 วันทุก ๆ 3 ปี หนุ่มสาวพากันแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่สวยงาม นำเรือออกพายร้องเพลงขับโต้ตอบกันไปตามลำแม่น้ำ เวลากลางคืนมีการเล่นโยนปากอน (ถุงผ้าใส่เม็ดมะขาม) เล่นไล่จับกันข้างกองไฟกลางลานบ้านทั้งหญิงชาย

งานทำบุญบวชนาคของชาวลื้อนั้นเขาทำร้านไว้ที่บ้านเชื้อเชิญญาติพี่น้องชาวบ้านไปร่วมทำบุญ การฟังเทศน์นิยมเดือน 9 ขึ้น 15 ค่ำ งานทำบุญถวายทานกัวยสลาก (เครื่องไทยทานวิธีจับสลาก) มีงานในเดือน 10 ขึ้น 15 ค่ำ เริ่มตั้งต้นวัดใหญ่ก่อน ชาวบ้านต่างทำเครื่องไทยทานเป็นรูปปราสาทวิมานประดับด้วยดอกไม้เงินดอกไม้ทอง มีรูปช้างม้าวัวควายต่างๆ นำแห่กันไปถวายทานแก่พระสงฆ์โดยวิธีจับสลาก

งานขึ้นปีใหม่เริ่มแต่กลางเดือนเมษายนทุกปีในวันสงกรานต์หนุ่มสาวชาวลื้อชวนกันไปเที่ยวหาหน่อไม้ในดิน ซึ่งเขาเรียกว่า “หน่อไม้แป้” ตามปาริมห้วยลำธารหรือธารน้ำตก วันรุ่งขึ้นทำขนมอาหารเตรียมทำบุญ วันถัดมาพากันไปถวายทานด้วยถาดอาหารแก่พระอธิการเจ้าวัด เพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้ล่วงลับแล้ว อย่างเดียวกันกับชาวเหนือตอนสายน่านเอากัวย (รูปร่างคล้ายเข่งหรือตะกร้าแต่เล็กกว่า) ใส่เครื่องไทยทาน มีมะพร้าว กล้วย หมาก ส้ม กล้วยเทียน

เงิน ฯลฯ นำไปถวายพระสงฆ์อีกเสร็จแล้วพากันเที่ยวรดน้ำ มอมหน้าตี่มสุรา เลี้ยงอาหารตามบ้านอื่น ๆ ตอนบ่ายตีฆ้อง กลองพ็อนรำแห่บ้องไฟไปจุด มีการละเล่นต่างๆ ร้องเพลงขับกันจนดึกดื่นตลอดวันตลอดคืน รุ่งขึ้นพากันแห่บ้องไฟที่จุด แล้วพร้อมกับนำต้นกล้วยพุกฤษีไปดำหัวผู้เป็นเจ้าฟ้า พระยาประจำเมือง ตลอดจนผู้ใหญ่บ้าน คนเฒ่าคนแก่ หนุ่มสาว เล่นโยนปากอน (คล้ายหมอนเล็กๆ ภายในบรรจุเมล็ดมะขาม) หญิงสาวชายหนุ่มอยู่คนละฝ่าย ถ้าชายหนุ่มแพ้ หญิงสาวคู่โยนจะแย่งเอาแหวน กำไลมือ มีด ฯลฯ ของชายหนุ่มไปบ้าน ชายนั้นต้องเอาเงินไปไถ่ ของมีราคาแพงต้องไถ่ใน ราคาสูง เช่น ราคา 100 เหรียญ ไถ่ 10 เหรียญ ถ้าไม่ไถ่ได้ ตามขนบธรรมเนียม ชาวลื้อถือว่าชายหนุ่มพอใจอยากได้ หญิงสาวเป็นภรรยา ของที่ยึดไถ่นั้นเป็นเสมือนสินหมั้น ส่งญาติผู้ใหญ่ไปเจรจาตกลงนัดกำหนดวันประกอบพิธีแต่งงาน วันถัดต่อมาได้มีการนำเอาสิ่งของเช่นหมาก พลุ ผ้า รูปเทียน น้ำส้มป่อย ฯลฯ ไปดำหัวญาติผู้ใหญ่ และผู้มีบุญคุณต่อการ ดำหัวคือเอาสิ่งของไปให้ขอขมาที่ล่วงเกิน และด้วยความเคารพระลึกถึงบุญคุณจะได้รับพรเป็นการตอบแทน

การปลูกสร้างบ้านใหม่เขาช่วยเหลือกันตลอดเวลาจนเสร็จเป็นหลัง มีพิธีขึ้นบ้านใหม่ เลี้ยงสุราอาหาร ร้องรำทำเพลง ถ้าเป็นบ้านของเจ้าฟ้า พระยาเจ้าเมือง จะเรียกหญิงสาวทุกคนในเมืองหรือหมู่บ้านนั้นมานั่งเรียงราย สลอน มีการร้องเพลงขับเกี่ยวพาราสีหยอกเย้ากันระหว่างหนุ่มสาว การชกต่อยหึงหวงกันไม่มี ชายใดพอใจรักใคร่หญิงสาวคนใดก็เข้าไปเกี่ยวพาราสีได้ไม่หวงห้าม

เมื่อเจ็บป่วยชาวลื้อทำพิธีเรียกขวัญเครื่องประกอบพิธีมีขนม กล้วย ไข่ไก่ ไก่ต้ม หมาก บุหรี่ เส้นด้าย ฯลฯ ถ้าคนป่วยกำลังจะตายเขาจะบอกให้ระลึกถึงพระพุทธรูป พอตายลงนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์ให้สวดให้พร บังสกุล เทศน์ชาดก ทำบุญให้แก่ผู้ตาย เอาศพไว้บ้านราว 2-3 วันจึงนำฝัง มีญาติร้องไห้รำพันตาม นาน ๆ จะทำบุญ อุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้ตายสักครั้งหนึ่ง

การเที่ยวสาวนั้น หญิงสาวบ้านฝ่ายรอชายหนุ่มอยู่กลางลานบ้านข้างกองไฟเวลากลางคืนชายหนุ่มไป ทักทายเกี่ยวพาราสีด้วยถ้อยคำร้อยกรองเป็นปริศนาอันไพเราะ ถ้าหญิงสาวชอบพอรักใคร่จะเรียกให้หนึ่งได้ถามปัญหาข้อ ใจและเล่านิทานโบราณสู่กันฟัง หลายครั้งต่อหลายครั้งเป็นที่แน่ใจว่า ชายหนุ่มรักใคร่ตนจริงก็ชวนกันไปสนทนาบ้นบ้าน บางทีชายหนุ่มก็ถือเอาเป็นบ้านของตนเองเสียเลย บางคนกลับบ้านดึกดื่นจนสว่าง บางทีเอนศีรษะนอนที่บ้านหญิงสาว หลับเพลินไปจนตะวันขึ้น บิดามารดาหญิงสาวเลยทักทักเอาเป็นเขยหรือหญิงสาวจะแจ้งให้บิดาของตนทราบเองและส่ง ญาติผู้ใหญ่ไปแจ้งแก่บิดามารดาฝ่ายชายว่าใหม่คนนั้นมา “สู้หมักฮัก” บิดามารดาฝ่ายชายจะเรียกบุตรชายมาถามความ สัมครใจ ถ้าชายไม่ยอมได้หญิงเป็นภรรยาก็บอกฝากไปว่า ปีนีไม่มีกรรมเวร รอปีหน้าก่อน ถ้าชายหนุ่มรับเอาเป็น ภรรยาที่ส่งญาติฝ่ายตนไปเจรจาวงสินสอดทองหมั้นตามแต่ฐานะ หรือถ้าชายอยากจนไม่ต้องมีอะไรเลยก็ได้ ทั้งสองฝ่าย นัดวันแต่งงาน ถ้าชายผลัดไปหลายเดือนหลายปีต้องมีการหมั้นด้วยเพื่อเป็นประกันไม่ให้หญิงสาวต้องพลัดหวังในการ รอคอย

การแต่งงานญาติทั้งสองฝ่ายเป็นทูตเจรจาตกลงกันถึง 3 วัน เพื่อย้ำคำมั่นสัญญาให้แน่นแฟ้น โดย ถามว่าชายจะเป็นบุตรเขยอยู่ที่ปี ชายแสร้งตอบว่า 3 ปี ฝ่ายหญิงบอกว่าไม่ได้ต้องเป็นลูกเขยตลอดชีวิต ฝ่ายชายจะ ต่อรองลงมา 8 ปี เมื่อหญิงไม่ยอมก็จำต้องให้คำมั่นสัญญาว่าจะเป็นบุตรเขยตลอดชีวิต ปัญหาถัดมาก็ต่อรองกันอีกว่า คู่ผัวเมียจะอยู่บ้านบิดามารดาฝ่ายไหนกี่ปี อยู่บ้านฝ่ายใดก่อนหรือหลัง ต่อรองกันถึง 3 วัน เป็นอันตกลงอยู่บ้านฝ่าย หญิงก่อน 3 ปี แล้วจึงมาอยู่บ้านฝ่ายชาย 3 ปี ปีถัดไปปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่ต่างหาก การแต่งงานค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ฝ่ายชายเป็นฝ่ายออกมากกว่าฝ่ายหญิงโดยหาหมูหรือวัวควาย 1 ตัว หรือถ้าฐานะทั้งสองฝ่ายยากจนก็ใช้ เป็ด ไก่ แทน แต่ต้องมีสุรา 1 ไห หมาก 1 มัด นำมามอบแก่บิดามารดาหญิง หญิงสาวชาวบ้านไปช่วยทำอาหาร มีแกงอ่อม

ลาบเนื้อ แกงผัก ฯลฯ พอได้ฤกษ์ยามดีชาวบ้านแห่เอาเจ้าบ่าวไปส่ง ผู้เฒ่าฝ่ายเจ้าบ่าว จะพูดกับบิดามารดาของเจ้าสาวว่า “เออ เาถูกเป็นพ่ออ้ายจายเฮิน มาหอบหื้อ” บิดามารดาสาวกล่าวตอบรับว่า “เออดีแล้ว เาถูกมาหื้อก็ยินดีจะเอาเป็นลูกอ้ายจายเฮิน” แล้วจึงมือเจ้าบ่าวไปนั่งคู่กับเจ้าสาวโดยเจ้าบาวนั่งทางด้านขวา เจ้าสาวนั่งด้านซ้าย ท่านผู้เฒ่าเอาเส้นด้ายมาทำพิธีมัดมือเรียกขวัญ และนำเอาถาดอาหารซึ่งบรรจุไก่ต้ม 1 ตัว สุรา 1 ขวด นอกจากนั้นยังมีข้าว กล้วยน้ำว้าให้คู่บ่าวสาวป้อนให้แก่กัน ท่านผู้เฒ่าให้พร แยกให้ของขวัญแก่คู่บ่าวสาวโดยเขาจัดพานเงินไว้ 3 พาน พานหนึ่งบรรจุบรรดา เจ้าฟ้า พระยา แสน หรือจา นำไปแบ่งกัน แยกผู้มาร่วมงานทุกคนเป็นเวลาตีสามสุราจะดื่มติด ๆ กัน 2 แก้ว แก้วหนึ่งเพื่อเจ้าบ่าวอีกแก้วหนึ่งเพื่อเจ้าสาว มีการเป่าปี่เลมเดี่ยวร้องเพลงล้อหยอกเย้าเกี้ยวพาราสีและอวยพรคู่บ่าวสาวให้อยู่ด้วยกันมีบุตรหลานเต็มบ้านเต็มเมือง เจ้าบ่าวเจ้าสาวเมื่อมัดมือเรียกขวัญป้อนข้าวให้แก่กันแล้ว ผู้ใหญ่ก็จึงมือเข้าห้องหอ ประมาณ 10 นาที เจ้าบ่าวจะออกมาสนทนากับแขก งานแต่งงานเขาเลี้ยงบรรดาชาวบ้านผู้ไปร่วมงานอย่างอิมหนาสำราญขนบธรรมเนียมเหล่านี้ยังใช้กันอยู่ในดินแดนอินโดจีนเหนือและญวนนานได้ แต่สำหรับลื้อเชียงคำปัจจุบันบางเหล่าหันมานิยมขนบธรรมเนียมทางภาคกลางแทน และบรรดาบุตรหลานของชาวลื้อได้กลายเป็นชาวเหนือเสียโดยมาก

ถ้าต้องการเดินทางไปแหล่งที่อยู่เดิมของชาวลื้อในดินแดนญวนนานได้ไปได้ 3 ทาง ทางหนึ่งคือขานสเทพของพม่าโดยออกจากอำเภอแม่สายไปเมืองพะเยาก ผ่านเมืองยองสู่เมืองเชียงรุ่งแล้วลงเรือต่อตามลำน้ำโขงถึงเมืองฮำเดินทางด้วยเท้าไปเมืองหยวน เมืองพง ฯลฯ อีกทางหนึ่งออกจากกิ่งอำเภอเชียงแสน โดยเรือยนต์ตามลำน้ำโขงประมาณ 2-3 ชั่วโมง ก็ถึงบ้านด้วยทราย ซึ่งเป็นที่ตั้งค่ายทหารของฝรั่งเศสตรงข้ามอำเภอเชียงของของไทย

จากบ้านด้วยทรายเดินทางด้วยเท้าผ่านที่ราบและขึ้นเขาสูงเรื่อยไป 7 วัน ถึงเมืองสิงห์ ระหว่างทางพักค้างแรมบ้านโปง (หมู่บ้านลื้อแบบห้วยเม็ง มี 30 หลังคาเรือน) บ้านสออด (หมู่บ้านข่ามี 10 หลังคาเรือน) บ้านท่าฟ้า (หมู่บ้านลื้อ 120 หลังคาเรือน) บ้านปูแวง (หมู่บ้านข่า) บ้านภูคา (หมู่บ้านข่า) ศาลาป่าคา (กลางยอดเขาไม่มีบ้านคน) รุ่งขึ้นถึงเมืองสิงห์

เมืองสิงห์อยู่ในเขตอินโดจีนตอนตติยญวนนานเป็นแหล่งอยู่ของชาวลื้อ ซึ่งมีขนบธรรมเนียมต่างกับลื้อห้วยเม็ง แต่คล้ายคลึงลื้อเชียงรุ่ง หรือเมืองเลน มี 10 หมู่บ้าน ตั้งอยู่ที่ราบมีถนนตัดกันเป็นตาราง มีต้นหมากมะพร้าวขึ้นสลอนคล้ายสภาพบ้านหยวน บ้านมาง อำเภอเชียงคำ จังหวัดเชียงราย ที่เมืองสิงห์นี้มีทางแยกไปหลายเมือง ถ้าไปเมืองเชียงรุ่งต้องผ่านเมืองหยวน (2 หมู่บ้านมีพระยาหยวน) เมืองนูน (ตั้งต้นเขาริมน้ำคาบมี 2 หมู่บ้าน ๆ หนึ่ง 200 หลังคาเรือน) จากเมืองนูนไปเมืองฮำ (30 หมู่บ้านเป็นชาวลื้อล้วน) จากเมืองฮำ นั่งเรือต่อขึ้นไปตามลำน้ำโขงไปเชียงรุ่งเป็นเวลา 1 วัน แต่ละเมืองและหมู่บ้านที่ตั้งอยู่บนที่ราบเป็นที่อยู่ของชาวลื้อ บนเขาข้างทางเป็นที่อยู่ของพวกข่าและชาวเขาอื่น ๆ แต่พวกข่ามตั้งบ้านเรือนอยู่ 10 ถึง 20 หลังคาเรือน ตลอดทางต้องขึ้นเขาเลียบตามห้วยลำธารมีที่ราบเล็กน้อยเฉพาะบริเวณที่ชาวลื้อตั้งหมู่บ้านอยู่ เดินทางออกจากเมืองสิงห์ไปเชียงรุ่งใช้เวลา 6 วัน โดยทางเท้าไม่มีทางรถยนต์

เมืองพง เมืองมาง เมืองล้า ตั้งอยู่ไม่ไกลจากเมืองสิงห์ เมืองพงอยู่ใกล้เคียงเมืองหยวน เมืองมาง (มี 7 หมู่บ้าน) เมืองล้า ฯลฯ แต่ละเมืองเหล่านี้มีพระยาหรือเจ้าเมืองปกครอง เรียกว่า พระยาพง พระยาหยวน พระยาล้า ฯลฯ เมืองหยวนตั้งอยู่เหนือเมืองสิงห์ใช้เวลาเดินทาง 2 วัน ถัดไปทางทิศตะวันออกเป็นเมืองมาง ใช้เวลาเดินทาง 1 วัน จากเมืองมางไปเมืองพง 2 วัน เมืองล้าตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือเมืองพง ใช้เวลาเดินทาง 2 วันเช่นเดียวกัน

การเดินทางไปหมู่บ้านชาวลื้อ อำเภอยางคำ จังหวัดเชียงรายไปได้ 2 ทางคือ จากอำเภอเมืองผ่านอำเภอเทิง ทางหนึ่งกับอำเภอพะเยาทางหนึ่ง ทางจากอำเภอยางคำมีถนนแคว้นเดินได้ตลอดเป็นระยะทาง 62 กิโลเมตร อีกทางหนึ่งจับรถยนต์จากอำเภอพะเยาไปลงที่บ้านห้วยเข้าก่าไประยะทาง 43 กิโลเมตร จากห้วยเข้าก่าไปยางคำเป็นทางจังหวัด บางตอนรถยนต์เดินไม่ได้ ต้องใช้เกวียน ระยะทาง 30 กิโลเมตร ในบริเวณเมืองเป็นหมู่บ้านของชาวลื้อมีตระกูลใหญ่อยู่ 2 ตระกูล คือ ตระกูลวงศ์ใหญ่กับตระกูลวงศ์หลวงทั้งสองตระกูลนี้มีญาติพี่น้องมาก มีนิสัยใจคอโอบอ้อมอารีต่อแขกต่างถิ่น.